

Jernalderens brolagte stalde

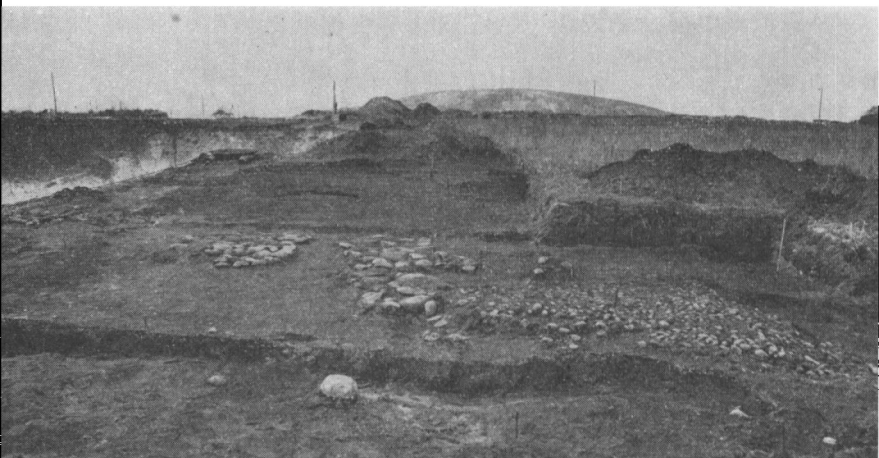
Af Niels Thomsen.

Gennem de store arkæologiske undersøgelser af jernalderens bopladser, der fra sidst i 1920'erne fandt sted, væsentlig i Himmerland, Thy og Vestjylland, og som kulminerede med Gudmund Hatts storstilede undersøgelse af en landsby ved Nørre Fjand ved Nissum Fjord 1938-40,¹⁾ fik man et indgående kendskab til husbygningsteknik og -skik i den ældre jernalder, tiden omkring vor tidsregnings begyndelse.

De mange, til held for arkæologerne nedbrændte hustomter, der afdækkedes dengang, fortalte, at jernalderbonden, hans husstand og hans kreaturer boede samdrægtigt og lunt i samme hus. Vi fik også at vide, at den specielle jyske skik at orientere bygningerne øst-vest, allerede da var det, man brugte. For det meste med den menneskelige beboelse i vest, mens stalden lå mod øst.

Samtidig må det dog siges, at disse undersøgelser gav et noget skævt billede af en bebyggelsestæthed i de her omtalte egne, mens Østdanmark næsten ikke var med. Det er dog ganske klart, at jernalderens landsbyer også har været tilstede i Østjylland og på øerne. Muligvis har århundreders intensiv

Fig. 1. Vognsbøl-huset set fra øst. Til højre staldens fine indgangsbrolægning. I midten staldbrolægningen med stenfri rende. Ovenfor den endnu ikke udgravede vestlige beboelsesende.

dyrkning forlængst fjernet sporene af dem eller også ser det simpelthen sådan ud, at arkæologerne ikke har fundet dem endnu. Eller for at sige det anderledes med et citat af en kendt jysk museumsmand: » . . . men så meget er sikkert, at hvis vi ikke snart får det arkæologiske arbejde bedre organiseret her i landet, vil fundkortene efterhånden ikke så meget afspejle forhold i oldtiden som vise de forskellige lokalmuseers områder og interesser.«²⁾

Sydvestjylland var stort set ikke med i 30'ernes undersøgelser. Bopladsforekomster var nok hist og her erkendte, men regulære udgravninger fandt ikke dengang sted her, og nogen placering i den arkæologiske litteratur fik egnen slet ikke.

Derfor er det forståeligt, at de mennesker, der stod bag det i 1941 oprettede museum i Esbjerg, næppe anede, at museet ville få en helt uafviselig opgave netop indenfor den her omtalte undersøgelseskategori. Den at klarlægge Esbjergens be-

byggelseshistorie specielt i den ældre romerske jernalder.

Allerede i besættelsestiden dukkede spredte fund op i *Sædding*, men det var først da det i 1945 blev klart, at der i *Vognsbøl* tæt nord for Esbjerg fandtes en større jernalders boplads, at væsentlige undersøgelser satte ind.

Det begyndte med, at konservator Knud Thorvildsen fra Nationalmuseet udgravede resterne af et nedbrændt hus af den traditionelle vestjyske type. Det var ca. 10 meter langt og ca. 4,5 meter bredt, med beboelse i vest og stald i øst. Denne stald var brolagt. To uregelmæssige stenlægninger med en stenfri rende imellem i husets længderetning, den nordligste korresponderende med en fint lagt indgangsbrolægning i husets nordøsthjørne. (Fig. 1.) Ganske givet et fast gulv for kreaturerne, med et afløb, en grebning.³⁾

Fund af brolægninger i jernalderens landsbyer er såre almindelige, især omkring husenes indgangspartier, men *Vognsbøl*-husets brolagte stald havde på det tidspunkt, udgravningen fandt sted, kun en enkelt parallel, nemlig i *Kjærsing*, Bryndum sogn, bogstavelig talt inden for synsvidde. Der undersøgte i 1932-33 Hans Kjær, og senere efter dennes død Roar Skovmand og P. V. Glob et lignende anlæg.

I et 13,5 x 5 meter stort hus fandtes da i østenden en staldbrolægning, men i en betragtelig finere udformning end *Vognsbøl*-husets, idet den havde en forsænket, smukt lagt grebning. (Fig. 2.)⁴⁾

Med sit eget fund og den halvt glemte undersøgelse i *Kjærsing* in mente foreslog Knud Thorvildsen, at disse brolagte stalde meget vel kunne være

Fig. 2. Kjærsing-husets staldende fra sydvest. I forgrunden rester af den sydlige indgangsbrolægning samt den brolagte »forstue«. Bag den ses den noget forrodede staldbrolægning og den fint lagte grebning.

en speciel sydvestjysk foreteelse, og senere undersøgelser skulle da også give ham ret.

I 1952 dukkede den tredie brolagte stald op, denne gang i *Boldesager* i Esbjergs nordøstlige udkant, kun halvanden kilometer fra Vognsbøl-pladsen og omkring to fra Kjærsing-husets fundplads på den nuværende lufthavn. Det skete ved anlæg af en moderne gade, Langelandsvej, og trods de afbræk, gadens kloakgrøfter gav i undersøgelsen, fik udgraverne et nogenlunde sikkert billede af en ca. 12 meter lang stald med en uregelmæssig, forsænket grebning, og en tydelig opdeling i båse med jordgravede skillevægge. (Fig. 3.) Gravningen, der blev udført af Esbjerg Museum ved hjælp af seminarieelever, gjaldt kun selve staldanlægget, idet

husets beboelse, der undtagelsesvis var placeret i østenden, lå og endnu ligger dels under et dige, og dels på et gartneris fint kultiverede jord, men muligheden for at få udgravningen endeligt afsluttet skulle dog nu være inden for rækkevidde.⁵⁾

Stald nr. 4 kom et par år senere. Maleren Oscar Harder havde i *Sjælborg* plantages udkant på gårdejer Hans Knudsens jord fundet en bopladsforekomst, og en undersøgelse, der fra Esbjerg Museums side satte ind året efter, i 2 perioder under ledelse af Peder Mortensen fra Forhistorisk Museum i Århus gav så fine resultater, at Esbjerg kommune købte arealet, gav museet frie tøjler på udgravningsfeltet og har nu i samråd med Nationalmuseets 1. afdeling restaureret de fundne jernalderhuse og fredet stedet.

De mange gode ting, der kom frem dér⁶⁾, har uægtelig bragt sydvestjysk jernalderforskning frem i søgelyset, men her er det naturligvis blot stalden, der har interesse. Den var godt 9 meter lang, også den havde forsænket grebning, at se til noget uregelmæssig, men dog pænt lagt med markeret kantning og med udsøgte små sten i bunden. (Fig. 4 og 5.) Staldenden var skilt fra den vestlige beboelsesende ved en fin stenspikning, en gang der gik på tværs af huset fra dør til dør. En detaille, der også ses i Kjærsing-huset, og som nu også har vist sig på den ikke færdiggravede bopladsforekomst på gårdejer Th. Thøgersens marker i *Myrthue*, på sydsiden af Varde ås udløb i Ho bugt.

Dér fortsætter en udløber af et pænt anlagt, brolagt gadesystem simpelthen som en finere stenspikning fra syd tværs gennem et hus og ud gennem dets norddør. Dette hus var ret kort, ca. 9 meter, og selv om det ikke havde noget staldanlæg, var

Fig. 3. Del af Boldesager-stalden fra sydvest. I forgrunden en kloakgrøft fra moderne gadeanlæg. Den uregelmæssige grebning bemærkes i midten. I brolægningen til højre for denne ses sporene af en af båsenes skillevægge.

familieskabet med de to førnævnte »forstuer«, eller hvad man vil kalde dem, indlysende.

En februar dag i 1960 blev jeg ringet op fra Stadsingeniørkontoret i Esbjerg. Ved gadeanlæg i et byggemodent areal i *Spangsbjerg* var man stødt på »noget brolægning«. Den sag skulle naturligvis klares trods surt vintervejr, og de amatørarkæologer, der er tilknyttet Esbjerg Museum, gik til det. Trods al velvilje fra arbejdsledelsens side, der bl. a. gav sig udslag i, at nødvendig fjernelse af overjord blev udført af kommunens arbejdere, var det en hastesag, og det arkæologiske arbejde blev som så

ofte før gjort under devisen: Redde, hvad reddes kan.

Der fandtes ret hurtigt i kulturlaget skårmateriale fra ældre romersk jernalder i de nedbrændte rester af 2 huse, der lå parallelt ret tæt på hinanden, øst-vest på tværs af den nuværende Bakkevej. Ved det sydligste blev der blot tid til en nødtørftig undersøgelse af nogle få kvadratmeter omkring en kloakgrøft, hvorved en del lerkar blev taget op, og et temmeligt medtaget ildsted afdækket. Interessen samlede sig nemlig hurtigt om den stump brolægning, der var den egentlige årsag til undersøgelsen. Den hørte til det nordlige hus, og den blev til det, arkæologerne håbede, endnu en brolagt stald.

Den blev fremdraget under de vanskeligst mulige forhold, manglende tid, skiftende frost, tø, snesjap og isslag. Den endelige rensning af brolægningen blev lavet ved hjælp af en blæselampe, men resultatet var nok den megen møje, de valne fingre og våde fødder værd. (Fig. 6.)

Spangsbjerg-stalden, som den jo nok fremover vil kaldes, må siges både at være den finest udførte og den bedst bevarede af de 5 hidtil fundne. Bemærkelsesværdig er først og fremmest den omhyggeligt lagte grebning, der ligesom hele brolægningen er bredest i vest, inde i husets midte, og smallest ved østvæggen, med antydning af et afløb ud af huset. Grebningen havde da også et fald fra vest på en halv snes centimeter.

Udover at konstatere et stenlagt, firesidet ildsted i den vestlige beboelsesende måtte yderligere undersøgelse opgives. Men ved velvillig imødekommenhed og hjælpsomhed fra myndighedernes side lykkedes det at redde det 7 meter lange staldanlæg, der vel må siges at være Esbjergs ældst bevarede

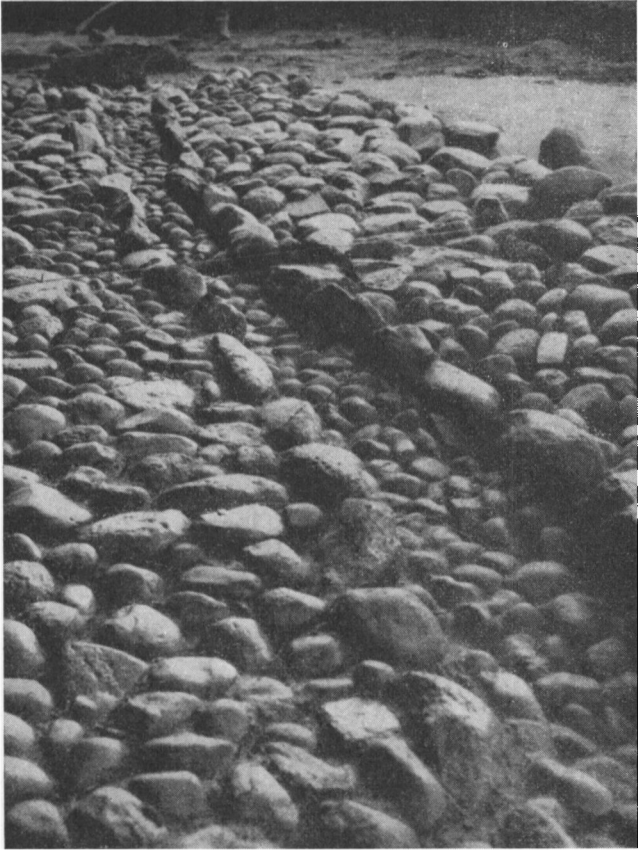

Fig. 4. Sjælborg-huset under udgravningens sidste fase, set fra vest. I baggrunden staldbrolægningen og den foranliggende »forstue«. I forgrunden den helt udgravede beboelsesende med ildsted, mortersten samt udtømte stolpe- og raftehuller.

bygningsrest, idet stald og ildsted blev taget op og flyttet til museets have.

Først i juni 1961 blev der ved forberedelse til byggearbejdet samme sted i Spangshjerg atter fundet jernalders kulturlag. En undersøgelse sattes øjeblikkeligt ind fra museets side, og den står på, mens dette skrives. Der er tale om ødelagte gadeanlæg, 2-3 brændte huse, et interessant fund af korn, der var ristede ved branden og dermed bevarede, og som nu sendes til bedømmelse på Nationalmuseet, og — vigtigst for os — den sjette staldbrolægning. (Fig. 7.)

Fig. 5. Detaille af Sjælborg-husets staldbelægning med den forsænkede grebning. Set fra vest.

Denne nyfundne forekomst ligger tæt sydvest for de føromtalte husrester. Stalden er størrelsesmæssig som den først fundne, ca. 7 x 2,5 meter. Grebningen har et betragteligt fald, ca. 25 centimeter fra husets midte til dets østgavl, og den er her ført ud gennem væggen, tilsyneladende til et askefyldt hul udenfor huset.

Fig. 6. Spangsbjerg-stalden fra øst, med den fint lagte grebning.

Vi har altså her 6 huse af jernalderens velkendte type, men som skiller sig ud ved et særpræg, stald-brolægningerne. De findes i et snævert område omkring Esbjerg. Spangsbjerg-husene lå kun ca. 700 meter fra Vognsbøl-huset, og ligesom dette på Holmebækkens sydskrænt. Trods nutidig stednavneforskell har disse, og vel også Boldesager-huset hørt til samme landsbysamfund. Dertil kommer så Kjærasing, der lå ved Spangsbjerg møllebæk, og Sjælborg, der blot er en enkelt detaille i en række bopladsforekomster ved Hobugtens kyst.

De brolagte stalde er nu efterhånden gledet ind i litteraturen som noget specielt sydvestjysk⁷⁾, men selv om det jo er rart at have noget for sig selv, vil det dog være nyttigt at undersøge, om der skulle være paralleller at finde andetsteds.

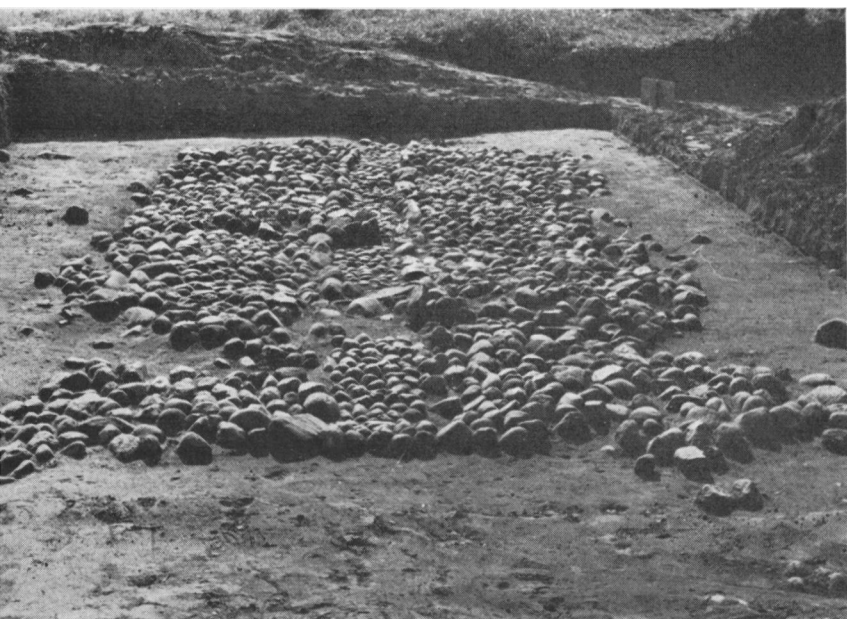
Tidligere bopladsundersøgelser nordpå i Jylland har dem som nævnt ikke i fundberetningerne, og mulighederne for at finde dem på de kanter er, i betragtning af det store antal udgravede hustomter, små. Heller ikke det mere sparsomt undersøgte område mellem Ringkøbing-egnen og Varde å kan endnu opvise en staldbrolægning.

På Esbjerg-egnen kan man altså, indenfor Esbjerg Museums virkeområde, eller rettere indenfor nogle aktive arkæologi-interesseredes begrænsede rækkevidde, konstatere, at en speciel staldudformning findes netop der. Om den findes i den arkæologisk set udækkede østlige del af Ribe amt, eller i Sydjylland i det hele taget, vil forhåbentlig fremtiden vise.

I øjeblikket tyder det dog på, at vi skal sydpå for at finde frænder til vore stalde. Et nyudkommet værk om de nordfrisiske øers forhistorie⁸⁾ har dem nemlig med, idet de kendes fra 2 lokaliteter, begge på Sild. (»Møllenknob« ved Archsum, samt ved Wenningstedt.) (Fig. 8 og 9.) Familieligheden er tydelig. De har begge forsænket afløbsrende, og de er begge fundne i øst-vestorienterede huse fra ældre romertid. De er dog ikke så store som de sydvestjyske, idet Wenningstedt-brolægningen er 3,7 x 1,1 meter, mens den i Archsum er godt 2 meter lang.

Det er ganske klart, at man ikke ud fra det her fremlagte kan danne sig en færdig mening om denne fundgruppes placering. En arkæologisk publikation vil næsten altid være at betragte som en statusopgørelse; der kan når som helst komme ting frem, der ændrer det øjeblikkelige syn på tingene. Desuden må andre fundmæssige faktorer selvsagt drages ind i drøftelserne.

Det gælder for forskningen af den ældre romer-

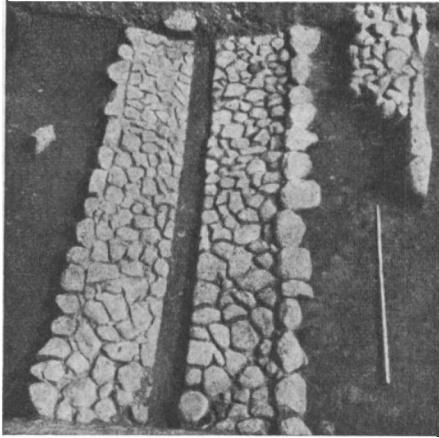
Fig. 7. Den sidste fundne staldbrolægning i Spangsbjerg fra vest. Midt i grebningen ses en cirkelformet brolægning, formentlig stammende fra en senere afstivning af husets tag.

ske jernalder, at stoffet er uendeligt stort. Gravformerne og deres keramik, og ikke mindst bopladsernes keramik er genstand for indgående og slet ikke færdige undersøgelser. F. eks. er materialet fra de førømtalte store udgravninger for 20-30 år siden ikke færdigbearbejdet endnu.

Periodens fundmateriale viser tydeligt hen til egns- og landsdelsforskelle, der må opfattes som en efterhånden udviklet stammedeling. Johs. Brøndsted⁹⁾ påpeger således en nordjysk, en midt- og østjysk samt en syd- og sønderjysk gruppedeling, og det skal vel være i relation til denne, vi skal søge at anbringe staldene og de andre jernalderfund omkring Esbjerg på den rette hylde.

Afbildninger af keramiken fra de 2 omtalte hus-tomter på Sild, og samtidige bopladsforekomster

på de nordfrisiske øer i det hele taget viser typologisk set ensartethed med det righoldige materiale, der ligger på Esbjerg Museum fra egnens bopladser, men det må naturligvis straks siges, at uden

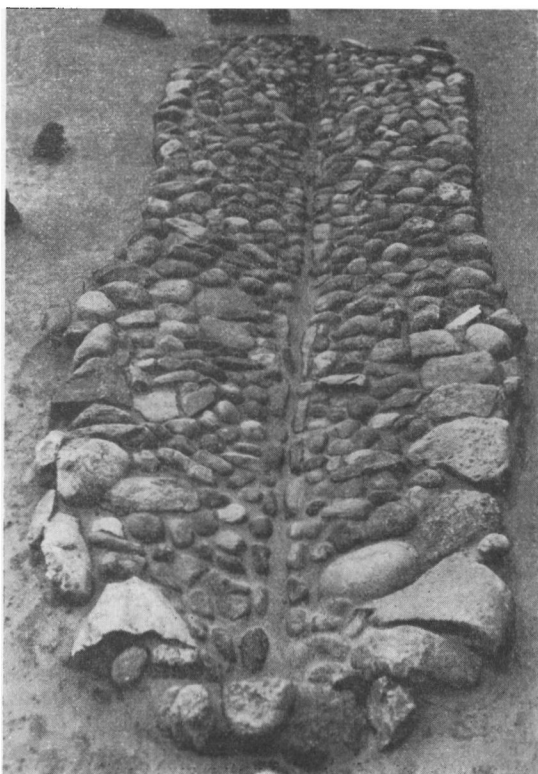

Fig. 8. »Møllenknob« ved Archum på Sild. Brolægning med stenfri midterrende.

indgående sammenlignende studier af både nordligt og sydligt materiale går det ikke an uden videre at drage slutninger.

Løvrigt ser det sådan ud, at der for at skabe sikrere forbindelse mellem vort og det fint publicerede tyske stof, må ganske anderledes undersøgelser til end dem, der hidtil er præsteret fra dansk side. Den tilsyneladende fundfattigdom langs den sønderjyske geestrand, hvad angår jernalders bopladser, er næppe i overensstemmelse med de faktiske forhold, men de forbedrede arbejdsmuligheder Haderslev Amts Museum har fået efter at have

fået sit landsdelsmuseumsmandat vil formentlig også give sig udslag i udgravninger på de vestlige kanter. Det er også at håbe, at Nationalmuseets

Fig. 9. Wenningstedt på Sild. Brolægning med smal, forsænket afløbsrende.

igangværende undersøgelse af den store urnegravplads ved Drenghed bliver fulgt op med boplads-eftersøgninger.

Skal man alligevel, trods den her bemærkede usikkerhed, frem med en konklusion af det her skrevne, og det skal man vel, må det blive følgende:

Man får ved at sysle med sagen et indtryk af en vis samhörighed mellem den sydlige vestkysts bopladser, nærmere sagt fundene ved det nuværende vadehavsområde. De særlige vilkår her kan udmærket have frembragt et stammefællesskab, der nu giver sig udslag i fundmæssig ensartethed. Den her fremsatte mening kan være rigtig eller forkert, det vil fremtidig forskning afgøre, men vigtigst er det, at den her fremlagte detaille, de brolagte stalde, vil komme til at tale med, når placeringen og afgrænsningerne af jernalderens befolkningsgrupper såvel i Jylland som sydpå skal drøftes.

NOTER: 1) Arkæologisk-kunsthistoriske Skrifter Bind 2, nr. 2: Gudmund Hatt, Nørre Fjand, An early iron-age vilage site in West Jutland. - 2) Hans Neumann i: Jens Raben — Et mindeskrift, s. 118. - 3) Fra Ribe Amt, 1949, s. 204-12, Knud Thorvildsen: En hustomt fra romersk jernalder i Vognsbøl. - 4) Nationalmuseets fundnummer C 22620 og sb. nr. 317 af Brøndum sogn. - 5) KUML, 1953, s. 171-81, Niels Thomsen: Om en vestjysk stald. - 6) KUML, 1959, s. 13-27, Niels Thomsen: Hus og kælder i romersk jernalder. - 7) F. ex. Johs. Brøndsted: Danmarks Oldtid III (1960), s. 135. - 8) Kersten/La Baume: Vorgeschichte der nordfriesischen Inseln (1959). - 9) Danmarks Oldtid III, s. 179.

Billederne fig. 8 og 9 er gengivet efter Karl Kersten og Peter La Baume: Vorgeschichte der nordfriesischen Inseln efter velvillig tilladelse fra forfatterne og fra Karl Wachholtz Verlag, Neumünster, hvorfor forf. takker hjerteligst. Samtidig er forf. stud. mag. Jørn Street-Jensen tak skyldig for hjælp ved oversættelse af en del tysk stof.
